

Elşən Həsənov

**Təchizat zəncirinin
idarə olunmasının
əsasları və
terminlər lüğəti**

Elşən Həsənov Türkiyənin Boğaziçi Universitetində bakalavr və İngiltərənin "Herriot-Watt" Edinburq Biznes Məktəbində magistr üzrə MBA təhsili alıb. On ilə yaxındır müxtəlif özəl və dövlət təşkilatlarında satınalma sahəsində çalışır. Eyni zamanda Azərbaycan Texniki Universitetində SABAH Magistratura proqramı çərçivəsində "Təchizat zəncirinin idarə olunmasına giriş" fənni üzrə dərs deyir. Bununla yanaşı satınalan təşkilatlarda satınalma prosedurların keçirilməsi, satınalma proseslərinin təkmilləşdirilməsi, elektronlaşdırılması, eləcə də təchizatçıların beynəlxalq və yerli satınalmalarda iştirakı üçün təkliflərin hazırlanması ilə bağlı məsləhət və dövlət və özəl təşkilatlar üçün təlim xidmətləri göstərir.

Təchizat zəncirinin idarə olunmasına dair məqalə, xəbər, satınalma və iş elanlarının paylaşıldığı və müxtəlif sosial şəbəkələrdə bu sahədə çalışan 10 mindən çox mütəxəssisin izlədiyi Tender-Satınalma-Təchizat (www.tst.com.az) sahifəsinin təsisçisi və 10 ildən artıqdır fəaliyyət göstərən 150 mindən çox ingiliscə-azərbaycanca söz bazasının olduğu azerdict.com lüğət saytının həmtəsisçisidir.

"Udemy" beynəlxalq onlayn təhsil platformasında dərc edilmiş və 100-dən çox tələbəsi olan "Satınalmaların təşkili və müqavilələrin idarə olunması", "Satınalmaya giriş" və "Dövlət satınalmalarının təşkili" təlim kurslarının və bu kitabdən başqa "Hər kəs üçün satınalma" kitabının müəllifidir.

QANUN NƏŞRİYYATI
kitab sifariş (012) 431-16-62
və www.qanun.az saytında
www.fb.com/qanunpublishing
www.instagram.com/qanunpublishing

Elşən Həsənov

TƏCHİZAT ZƏNCİRİNİN İDARƏ OLUNMASININ ƏSASLARI VƏ TERMINLƏR LÜĞƏTİ

I

Elşən Həsənov

TƏCHİZAT ZƏNCİRİNİN İDARƏ OLUNMASININ ƏSASLARI VƏ TERMINLƏR LÜĞƏTİ

I

ISBN 978995238065-1

0.00 ₼

Elşən Həsənov

TƏCHİZAT ZƏNCİRİNİN İDARƏ OLUNMASININ

ƏSASLARI

və

TERMİNLƏR LÜĞƏTİ

*(ingiliscə-azərbaycanca və azərbaycanca-ingiliscə
tərcümə)*

I

Elşən Həsənov. TƏCHİZAT ZƏNCİRİNİN İDARƏ OLUNMASININ ƏSASLARI VƏ TERMİNLƏR LÜĞƏTİ

Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2022, 200 səh.

Ölçü: 130x200 mm

Cild: yumşaq

Çapa imzalandı: 05.01.2022

Mətn dizaynı: Rahilə Şamilqızı

Qapaq dizaynı: Rafael Qasım

Qanun Nəşriyyatı

Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., 76

Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18

Mobil: (+994 55) 212 42 37

e-mail: info@qanun.az

www.qanun.az

[www.fb.com/Qanunpublishing](https://www.facebook.com/Qanunpublishing)

www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-38-065-1

© Elşən Həsənov, 2022

© Qanun Nəşriyyatı, 2022

2021-ci ilin ortalarında məhdud sayda dərc edilmiş "Təchizat zəncirinin idarə edilməsi terminləri lüğəti"nin bu nəşrində terminlər daha təkmilləşdirilərək zənginləşdirilməklə yanaşı təchizat zəncirinin idarə olunması mövzularını əhatə edən yeni bölmə də əlavə edilmişdir.

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	7
I HİSSƏ – NƏZƏRİ MƏLUMATLAR.....	9
1. Ümumi giriş	10
1.1. <i>Satınalma və təchizat zəncirinin tarixi.....</i>	11
1.2. <i>Təchizat zəncirinin növləri.....</i>	12
1.3. <i>İdarəetmə prosesləri olaraq təchizat zəncirinin idarə olunması</i>	13
1.4. <i>Təchizat zəncirinin zəiflikləri.....</i>	13
1.5. <i>Təchizat zənciri risklərinə qarşı tədbirlər.....</i>	14
1.6. <i>Təchizat zəncirinin idarə olunmasında vəzifələr və öhdəliklər</i>	14
1.7. <i>Porterin dəyər zənciri modeli.....</i>	17
1.8. <i>Kənardan dəstək alma</i>	18
1.9. <i>Düzəlt və ya al.....</i>	19
1.10. <i>İncə təchizat.....</i>	20
1.11. <i>Çevik təchizat</i>	21
2. Planlaşdırma və inventarın idarə olunması	22
2.1. <i>Planlaşdırma</i>	22
2.2. <i>İnventarın təsviri.....</i>	23
2.3. <i>İnventar niyə saxlanılır.....</i>	23
2.4. <i>İnventarın təsnifatı.....</i>	23
2.5. <i>İnventarın idarə olunması fəaliyyətləri.....</i>	24
2.6. <i>ABC – Pareto analizi</i>	25
2.7. <i>Barkodlaşdırma</i>	25
2.8. <i>Radio tezlik identifikasiyası.....</i>	26
2.9. <i>Tələbin proqnozlaşdırılması metodları.....</i>	27
2.10. <i>Qamçı effekti.....</i>	28
2.11. <i>Çəkmə – itələmə inventarları.....</i>	29
2.12. <i>Sabit sifariş miqdarı.....</i>	29
2.13. <i>Sərfəli sifariş miqdarı</i>	29
2.14. <i>Vaxtaşırı nəzarət sistemi</i>	30
2.15. <i>Vaxtında təchizat.....</i>	30
2.16. <i>Material tələblərinin planlaşdırılması.....</i>	32
2.17. <i>İstehsal resurslarının planlanması</i>	32
3. Satınalma.....	34
3.1. <i>Satınalmanın təsviri.....</i>	34
3.2. <i>Satınalmada əsas anlayışları.....</i>	34

3.3.	<i>Satınalma mərhələləri və prosesi.....</i>	35
3.4.	<i>Təchizat zənciri.....</i>	38
3.5.	<i>Satınalma prinsipləri.....</i>	38
3.6.	<i>Satınalma predmeti.....</i>	39
3.7.	<i>Satınalma mütəxəssisinin vəzifə öhdəlikləri.....</i>	41
4.	Anbarın idarə olunması	43
4.1.	<i>Anbarın təsviri.....</i>	43
4.2.	<i>Anbarların yerləşməsinə təsir edən faktorlar</i>	43
4.3.	<i>Anbarın rolları.....</i>	44
4.4.	<i>Anbardarın vəzifələri.....</i>	44
4.5.	<i>Anbarın layihələndirilməsi tələbləri.....</i>	45
4.6.	<i>İnventarın anbarda yerləşdirilməsi.....</i>	45
4.7.	<i>İnventarın anbarda yerləşdirilməsi.....</i>	46
4.8.	<i>Anbarlama ləvazimatları.....</i>	48
4.9.	<i>Anbarlama avadanlıqları.....</i>	49
5.	Logistika əməliyyatları	51
5.1.	<i>Logistikanın təsviri.....</i>	51
5.2.	<i>Logistikanın etimologiyası.....</i>	52
5.3.	<i>Logistikanın idarə olunması</i>	52
5.4.	<i>Əks logistika</i>	53
5.5.	<i>Yüklərin qablaşdırılması.....</i>	54
5.6.	<i>Su yolu ilə daşımalar.....</i>	56
5.7.	<i>Quru - avtomobil yolu ilə daşımalar.....</i>	57
5.8.	<i>Quru - dəmir yolu ilə daşımalar.....</i>	58
5.9.	<i>Hava yolu ilə daşımalar.....</i>	59
5.10.	<i>Incoterms.....</i>	61
6.	Beynəlxalq ticarət.....	65
6.1.	<i>Təsvir.....</i>	65
6.2.	<i>Nəyə görə beynəlxalq ticarət olur.....</i>	65
6.3.	<i>Beynəlxalq ticarət nəzəriyyələri.....</i>	66
6.4.	<i>Beynəlxalq kommersiya sənədləri:</i>	68
6.5.	<i>Daşıma sənədləri.....</i>	69
6.6.	<i>Gömrük rəsmiləşdirməsi.....</i>	70
	FAYDALI MƏNBƏLƏR.....	73

II HİSSƏ – TERMINLƏR LÜĞƏTİ75**İNGİLİSCƏ-****AZƏRBAYCANCA 76**

<i>A</i>	76
<i>B</i>	79
<i>C</i>	83
<i>D</i>	90
<i>E</i>	93
<i>F</i>	97
<i>G</i>	99
<i>H</i>	100
<i>I</i>	101
<i>J</i>	105
<i>K</i>	105
<i>L</i>	106
<i>M</i>	108
<i>N</i>	112
<i>O</i>	113
<i>P</i>	115
<i>Q</i>	121
<i>R</i>	122
<i>S</i>	125
<i>T</i>	131
<i>U</i>	134
<i>V</i>	136
<i>W</i>	137
<i>Y</i>	138
<i>Z</i>	138

AZƏRBAYCANCA-**İNGİLİSCƏ..... 139**

<i>A</i>	139
<i>B</i>	142
<i>C</i>	146
<i>Ç</i>	147
<i>D</i>	147
<i>E</i>	151
<i>Ə</i>	152
<i>F</i>	154
<i>G</i>	156
<i>H</i>	157
<i>X</i>	159
<i>İ</i>	160
<i>K</i>	165
<i>Q</i>	168
<i>L</i>	171
<i>M</i>	172
<i>N</i>	179
<i>O</i>	180
<i>Ö</i>	180
<i>P</i>	181
<i>R</i>	182
<i>S</i>	184
<i>Ş</i>	189
<i>T</i>	189
<i>U</i>	195
<i>Ü</i>	196
<i>V</i>	197
<i>Y</i>	198
<i>Z</i>	200

ÖN SÖZ

İkicildlik TST seriyasının birinci cildi olan bu kitab təchizat zəncirinin idarə olunması sahəsində Azərbaycan dilində məhdud sayda nəşrlərdən biridir və aşağıdakı 2 hissədən ibarətdir:

I hissə təchizat zənciri barədə nəzəri məlumatları özündə ehtiva etməklə onun əsas komponentləri və mərhələləri olan planlaşdırma ilə başlayıb, satınalma, anbar, logistika bölmələri ilə davam edir və son olaraq bütün bu proseslərin baş verdiyi beynəlxalq ticarət bölməsi ilə tamamlanır. Bu hissənin məzmunu Azərbaycan Texniki Universitetində Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun birgə layihəsi olan "SABAH Magistratura" proqramı çərçivəsində yaradılmış "Logistika və nəqliyyat" ixtisaslaşması üzrə yüksək göstəricilər ilə universitetə daxil olmuş magistr tələbələrinə tədris edilən *Təchizat zəncirinin idarə olunmasına giriş* fənni üçün mövcud təlim bazarında tədris edilən proqramlar nəzərə alınaraq hazırlanmış təqdimatlar əsasında yazılmışdır.

II hissə bu sahədə ilk kitabım olan *Təchizat zəncirinin idarə edilməsi terminləri lüğəti*nin daha təkmilləşdirilmiş və zənginləşdirilmiş yeni versiyasıdır. Lüğətdə iki minə yaxın təchizat zəncirinin idarə olunması, o cümlədən *satınalmaların təşkili, müqavilələrin idarə olunması, logistika, beynəlxalq ticarət* eləcə də *maliyyə* terminlərinin ingiliscə-azərbaycanca və azərbaycanca-ingiliscə tərcümələri var. Tərcümələrə əlavə olaraq ingiliscə-azərbaycanca tərcümə bölməsində təqdim edilən terminologiya ilə yaxın və əlaqədar sözlər olduqda belə sözlər "•" işarəsindən sonra əlavə edilib. Bundan başqa hansısa spesifik sahəyə məxsus terminlərin aid olduğu əsas başlığı, eləcə də qısaltmaların tam formasını göstərmək üçün "bax:..." sözündən sonra həmin terminlər üzrə əsas kateqoriyalara istinad verilmişdir. Birinci dərc

edilmiş lüğət kitabına əlavə olaraq bu kitabda satınalma prosesləri zamanı gündəlik tez-tez istifadə olunan adi sözlər də daxil edilib. Belə sözlərdən əvvəl "*" işarəsi qoyularaq fərqləndirilib.

Lüğətdəki terminlər əsasən aşağıdakı 6 mənbə üzrə formalaşıb:

1. İxtisaslaşmış Satınalma və Təchizat İnstitutu (*Chartered Institute of Procurement and Supply – CIPS*);
2. Dünya Ticarət və Müqavilə (*World Commerce & Contracting*), əvvəlki Beynəlxalq Müqavilə və Kommersiya İdarə Etməsi Asosiasiyası (*International Association for Contract & Commercial Management – IACCM*);
3. Dünya Bankı (*World Bank*) və Asiya İnkişaf Bank (*Asian Development Bank*) təlimatları;
4. Məsləhətçi Mühəndislərin Beynəlxalq Federasiyası (*Fédération Internationale des Ingénieurs-conseils – FIDIC*);
5. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Satınalma Təcrübəçisinin Əl kitabı (*UN Procurement Practitioner's Handbook*);
6. Həmçinin təchizat zəncirinin idarə olunması komponentləri ilə bağlı müxtəlif mənbələr.

Lüğətə həmçinin ingiliscə terminlərin qısaltmaları və təchizat zənciri sahəsində fəaliyyət göstərən təşkilatlar və onların təqdim etdiyi sertifikatlar da daxil edilib.

II hissəyə daxil edilmiş satınalma və müqavilə ilə bağlı əksər terminlər barədə daha ətraflı məlumatı satınalmaların təşkilinə dair satınalan təşkilatlar və təchizatçılar üçün metodiki vəsait olaraq hazırladığım *Hər kəs üçün satınalma* (II cild) adlı kitabımda əldə edə bilərsiniz.

Kitab ilə bağlı dəyərli fikirlərinizi (o cümlədən irad və təkliflərinizi) info@tst.com.az elektron poçt ünvanına yazı bilərsiniz.

I HİSSƏ – NƏZƏRİ MƏLUMATLAR

1. Ümumi giriş

Təchizat zənciri və təchizat zəncirinin idarə olunması terminlərindən ilk dəfə 1982-ci ildə Keyt Oliver (Keith Oliver) tərəfindən Faynənsi Tayms (Financial Times) qəzetinə verilən müsahibə zamanı istifadə edilib. Bununla belə, bu termin 1999-cu ildə Robert Həndfild (Robert B. Handfield) və Ernest Nikols (Ernest L. Nichols, Jr.) tərəfindən 25.000-dən çox nüsxə çap edilmiş və Yapon, Koreya dillərinə tərcümə edilmiş *Təchizat Zəncirinin İdarə Olunmasına Giriş* adlı əsas kitabının nəşrindən sonra geniş şəkildə qəbul edilmişdir.

Təchizat zənciri və təchizat zəncirinin idarə olunması müxtəlif elmi mənbələrdə fərqli formada izah və təsvir olunur ancaq aşağıdakı izahlar ən çox qəbul edilən izahlardır:

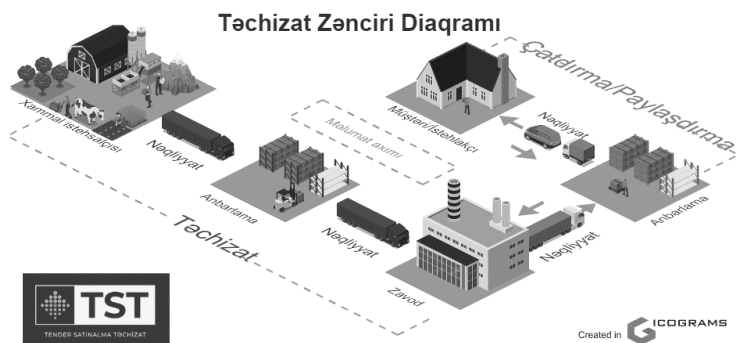
- ***Təchizat zənciri*** *yuxarı və aşağı axım bağlantıları vasitəsi ilə müxtəlif proseslər və fəaliyyətlər nəticəsində son istifadəçi (müşəri və ya istehlakçı) üçün məhsul və xidmət formasında dəyər yaradan təşkilatların şəbəkəsidir.*
- ***Təchizat zəncirinin idarə olunması*** *xammaldan başlayaraq son/hazır məhsulun istehlakçıya çatdırılmasına qədər məhsul və ya xidmətin bütün istehsal axınının idarə olunmasıdır.*

Təchizat zəncirinin idarə olunmasının məqsədi təchizatçıdan istehlakçıya qədər bütün təchizat zəncirinə hərtərəfli baxaraq bütün fəaliyyətlərdən maksimum dəyəri artırmaq üçün üç əsas sahə olaraq insanları, prosesi və sistemləri nəzərdən keçirməkdir.

Təchizat zəncirinin, o cümlədən logistikanın effektiv təşkil edilərək idarə olunması şirkətlərin rəqabətədavamlılığını qorumasına kömək edir və onların düzgün malları düzgün qiymətə, vaxtında çatdırma bilməsini təmin edir.

İzahdan təxmin ediləcəyi kimi təchizat zənciri əsasən aşağıdakı 7 mərhələdən ibarətdir:

1. Planlaşdırma▼
2. Xammalın▼, komponentlərin▼, komplektin hissələrinin və son məhsulun hazırlanması üçün zəruri xidmətlər üçün təchizatçıların mənbəsinin tapılması▼ və satın alınma▼;
3. Son məhsulun▼ istehsalı▼, əməliyyat▼;
4. Satış▼ və marketing▼;
5. Anbara▼ yerləşdirmə, anbarın idarə olunması;
6. Müştəriyə▼ və istehlakçıya▼ paylaşdırma▼ / logistika▼;
7. Malların geri qaytarılması, əks logistika.

Qeyd olunan ardıcılığa uyğun olaraq I hissə planlaşdırma ilə başlayıb, satınalma, anbar, logistika bölmələri ilə davam edir və son olaraq bütün bu proseslərin baş verdiyi beynəlxalq ticarət bölməsi ilə tamamlanır.

* _ * _ * _ *

1.1. Satınalma və təchizat zəncirinin tarixi

- 1832 - Satınalmaya dair ilk əsər - "Dəzgah və İstehsal İqtisadiyyatı" Çarlz Bəbic (*Charles Babbage*)
- 1887 - Sistemli yanaşma - "Dəmiryolu Təchizatlarının Satın alınması və Nizamlanması" Marşal Kirkman (*Marshall M. Kirkman*)

- 1915 - "Milli Satınalma Təşkilatı" (ABS)
- 1915 - Satınalma sahəsində təlimlər və akademik yanaşma
- 1933 - "Sənaye Satınalması" Hauard Lyuis (Howard Lewis)
- 1-ci və 2-ci Dünya Müharibəsi - məhsul qıtlığı -> strateji planlama
- 1970 - neft böhranı -> xammal təminatındakı çətinliklər
- 1982 – Təchizat zəncirinin idarə olunması ifadəsindən ilk istifadə, Keyt Oliver (Keith Oliver)
- 1999 – Təchizat zəncirinin idarə olunmasına giriş (*Introduction to Supply Chain Management*), Robert Həndfild (*Robert B. Handfield*) və Ernest Nikols (*Ernest L. Nichols, Jr*)

1.2. Təchizat zəncirinin növləri

Müştəri-təchizatçı xarakterinə görə:

- Sıxlaşdırılmış zəncir – Məs. Avtomobil sənayesi
 - Az müştəri çox təchizatçı
 - Tələbkər müştərilər
 - Elektron məlumat mübadiləsi▼ və ya vaxtında təchizat▼
- Toplu istehsal zənciri
 - Çox müştəri çox təchizatçı
 - Mürəkkəb münasibət şəbəkəsi
- Pərakəndə və paylama zənciri
 - Çox müştəri ancaq nisbətən az təchizatçı
 - Fərdi metodlar

Müştəri-təchizatçı xarakterinə görə:

- Birbaşa (Təchizatçı ↔ Təşkilat ↔ Müştəri)
- Genişləndirilmiş (Təchizatçının təchizatçısı ↔ Təchizatçı ↔ Təşkilat ↔ Müştəri ↔ Müştərinin müştərisi)
- Mütərəqqi (Genişləndirilmiş + dəstək firmaları, üçüncü tərəf logistikası)

II HISSƏ – TERMİNLƏR LÜĞƏTİ

İNGİLİSCƏ-AZƏRBAYCANCA

ABC classification – ABC sinifləndirilməsi [*pareto principle*]

abnormally low bid (ALB) – həddindən artıq ucuz təklif, anormal ucuz təklif

absolute advantage theory – mütləq üstünlük nəzəriyyəsi [*comparative advantage theory*]

absorption costing – mənimsənilmə dəyərləndirməsi [*total absorption costing*]

accept – qəbul etmək [*bax: risk management*]

acceptability – məqbulluq, münasiblik

acceptable quality – məqbul keyfiyyət

acceptance – qəbul [*offer*]

acceptance criteria – qəbul meyarı

acceptance of estimate – ehtimalın qəbulu

acceptance sampling – qəbul nümunəsi

acceptance testing – qəbul sınağı

accepted contract amount – qəbul edilmiş müqavilə dəyəri

account manager – müştəri meneceri [*key account manager*]

accountability – hesabatlılıq

accounting period – hesabat müddəti

accounting rate of return – investisiya səmərəliliyi əmsalı [*Average Rate of Return*]

accounts payable – qısamüddətli kreditör borcları, borclar [*accounts receivable*]

accounts receivable – qısamüddətli debitor borcları, alacaqlar [*accounts payable*]

accreditation – akkreditasiya

accrual accounting – yığım hesabatı

accruals – yığımlar

acknowledgement – qəbul [*battle of the forms*]

acquisition – əldə etmə [*procurement*]

acquisition cost – əldə etmə xərci [*total cost of ownership*]

acquittal – bəraət [*procurement card*]

AZƏRBAYCANCA-İNGİLİSCƏ

...dair bildiriş – notice regarding the...

...nəzərdən keçirilməsi üçün müraciət – request for review...

ABC sinifləndirilməsi – ABC classification

açıq bilik – explicit knowledge

açıq hesab – open account

açıq məhdud cəmiyyət – public limited company

açıq mühasibatlıq müqaviləsi – open-book contract

açıq sifariş – blanket order

açıq sual – open question

açıqlama – debrief

açılış inventarı – opening stock

adi şirkət – unincorporated company

aerozol, qaz hissəciyi – aerosol

agentlik – agency

ağızdan-ağıza – word-of-mouth

axtarış mühərriki – search engine

ailə – family (UNSPSC)

akkreditasiya – accreditation

akkreditiv, kredit xətti – credit line

akkreditiv, kredit məktubu – letter of credit

aktiv – asset

aktivin xüsusiyyəti – asset specificity

aktivlərin köhnəlməsi – depreciation of assets

alət dəsti – tooling

alfa numerik kodlama sxemi – alpha numeric coding schemes

alıcı – purchaser

alıcı bazarı – buyer's market